Petri Koikkalainen

Parlamentarismin mallit ja suomalainen demokratia

> Parlamentaarisesta järjestelmästä alettiin puhua Suomessa ja monissa muissa eurooppalaisissa valtioissa 1800-luvun loppupuolella. Se oli ohjelmallinen tavoite, eräänlainen "pieni ideologia", jonka mukaan poliittisen vallan käytön tulee nojata kansakunnan välillisesti eli edustajiensa kautta ilmaisemaan jatkuvaan luottamukseen."

Kuva: Mervi Jylhämö. Vr:n makasiinien jäänteet.

Yksikamarisen eduskunnan perustamista ja yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden myöntämistä vuonna 1906 pidetään suomalaisen kansanvallan merkkipaaluna. Kansanvaltaistumiskehityksen viimeisimpänä etappina mainitaan usein vuoden 2000 perustuslain myötä tapahtunut siirtymä ”normaaliparlamentarismiin”. Puhe normaaliparlamentarismista on eräässä mielessä perusteltua – esimerkiksi presidentin ja pääministerin suhde vastaa Suomessa nyt entistä paremmin eurooppalaisten nykyvaltioiden ”normaalitilannetta” [1] – mutta toisaalta se myös peittää näkyvistä monia edustuksen ja kansanvallan suhteeseen liittyviä kehityskulkuja.

Parlamentaarisesta järjestelmästä alettiin puhua Suomessa ja monissa muissa eurooppalaisissa valtioissa 1800-luvun loppupuolella. Se oli ohjelmallinen tavoite, eräänlainen ”pieni ideologia”, jonka mukaan poliittisen vallan käytön tulee nojata kansakunnan välillisesti eli edustajiensa kautta ilmaisemaan jatkuvaan luottamukseen.

Parlamentarismi saattoi liittyä esimerkiksi liberalismin, nationalismin, demokratian tai sosialismin kaltaisiin oppeihin tai ideologioihin, ja siitä kehittyi lukuisia tilanteenmukaisia variaatioita. Poliittisessa nykykielessä lähes itsestään selvä demokratian ja parlamentarismin liitto on erityinen ja juuri nykyhetkelle ominainen, ei universaali. Siksi ”normaaliparlamentarismin” käsite voi kantaa mukanaan samanlaista tulkinnallista riskiä kuin vaikkapa väite siitä, että Suomessa olisi viimein onnistuttu siirtymään ”normaalidemokratiaan” tai ”normaalikansallisvaltioon”.

Parlamentarismin käsitettä olisi siis pystyttävä purkamaan. Siirtymä parlamentaarisiin vallankäyttömuotoihin alkoi Euroopassa laajemmin 1800-luvun puolivälin jälkeen. Englannissa 1830-luvulla kehittynyt parlamentin alahuoneen luottamukseen nojaava *cabinet government* oli järjestelmän kannattajien tärkein yksittäinen esikuva. Edustuslaitoksen ja hallituksen yhteistyöhön nojaavaa parlamentarismia markkinoitiin myös uudenaikaisempana ja tehokkaampana hallitusmuotona kuin esimerkiksi Yhdysvaltain perustuslain *checks and balances* -järjestelmää, joka perustui lainsäädäntö-, toimeenpano- ja tuomiovaltojen tiukkaan erottamiseen sekä niiden vastavuoroisiin oikeuksiin kontrolloida ja tarvittaessa hidastaa toistensa toimintaa.[2]

Yhdysvaltain vuoden 1789 perus-

tuslaki voitiin kirjoittaa puhtaalta pöydältä, mutta eurooppalaiset parlamentit joutuivat kamppailemaan vallastaan usein itsevaltaisten monarkkien kanssa. 1800-luvun puolivälin poliittisen murroksen tulkitsijat Walter Bagehotista Karl Marxiin olivat varmasti oikeassa siinä, että parlamentarisoitumisen kaltainen syvällinen valtasuhteiden muutos ei voinut tapahtua ilman, että se oli poliittisesti hyvin vaikutusvaltaisten ryhmien intressien mukaista. Parlamentarismi nähtiin porvariston (Marx) tai koulutetun keskiluokan (Bagehot) – siis teollisuusmiesten, pankkiirien, juristien, virkamiesten ja professoreiden – valtana: uuden luokan, jolle varallisuus, ammatit ja koulutus antoivat ohittamattoman aseman yhteiskunnassa.

Seuraavalle vuosisadalle tultaessa esimerkiksi Karl Kautsky ja Saksasta tärkeimmät teoreettiset vaikutteensa saaneet suomalaiset sosiaalidemokraatit ymmärsivät parlamentarismin myös työväenluokalle tai köyhälistölle edulliseksi vallan muodoksi. Kurinalaisesti järjestäytyneenä ja itsensä sivistäneenä se pystyisi kilpailemaan poliittisessa voimassa ja taidossa porvariston kanssa. Monet liberalistiset, sosialistiset ja nationalistiset poliitikot ja teoreetikot ymmärsivät parlamentarismin myös ”demokraattiseksi” hallitustavaksi – se lisäsi mahdollisuutta saada ”kansan” tai ”kansakunnan” ääni kuuluviin päätöksenteossa, vaikkakin esimerkiksi edustuslaitoksen muodosta ja äänioikeuden laajuudesta vallitsi suuria erimielisyyksiä. Modernin edistysuskon luonnehtimana aikana parlamentarismin poliittisia menestymismahdollisuuksia myös olennaisesti paransi sen maine yksinkertaisena, joustavana ja tehokkaana järjestelmänä.[3]

Parlamentarismin käsitteeseen on siis liittynyt joukko avoimia kysymyksiä ja kiistoja, joiden kautta sinänsä yksinkertainen poliittisen vastuunalaisuuden periaate on liitetty osaksi monenlaisia poliittisia ohjelmia. Käsitteen vaikutusvaltaisiin määritelmiin on viimeisten sadanviidenkymmenen vuoden aikana sisältynyt oikeastaan vain yksi verrattain pysyvä merkitys: ministerin asemassa olevien henkilöiden on nautittava edustuslaitoksen luottamusta, ja jos edustuslaitos toteaa luottamuksen päättyneen, on joko ministerien erottava tai edustuslaitos määrättävä valittavaksi uudelleen.

Historiallisesti kysymys on vakiintuneen tulkinnan mukaan siitä, kuinka ministerit muuttuivat kuninkaalle vastuullisista neuvonantajista parlamentille vastuullisiksi poliittisiksi johtajiksi. Näiden merkitysten ohella parlamentarismin käsite on sallinut rinnalleen yhtä hyvin säätyihin perustuvan kuin yksikamarisen edustuslaitoksen. Edustajien valinta on saattanut perustua yleiseen tai rajattuun äänioikeuteen, suhteelliseen tai enemmistövaalitapaan, ja äänet on saatettu vain laskea tai laskemisen lisäksi myös punnita äänestäjien poliittisen kelpoisuuden mukaan.

Monet kirjoittajat, mutta eivät kaikki, pitävät elävää väittelykulttuuria tai ministereiden kollegiaalista päätöksentekoa parlamentarismin olennaisena piirteenä. Parlamentarismin nimissä on sekä puolustettu että arvosteltu puolueiden valtaa, samoin kuin on esitetty väitteitä sekä parlamentarismin yhteensopivuudesta että yhteensopimattomuudesta monarkian tai vahvan presidentinvallan kanssa.

Suomessa kansanvallan ja parlamentarismin käsitteiden monitahoisuuden mieleen palauttaminen voi olla erityisesti paikallaan siksi, että satavuotiaan kansanvallan juhlinta ymmärrettävästi keskittää huomion vain voimaan jääneisiin normeihin ja voittaneisiin tulkintoihin. Juhlinnasta riippumattakin lienee niin, että vallitsevat määritelmät esimerkiksi äänioikeudesta, kansalaisuudesta tai instituutioiden nimistä ja rooleista antavat poliittisen keskustelun ja kamppailun väistämättömän lähtökohdan. Esimerkiksi äänioikeusikäraja voidaan asettaa lähes mihin vain, mutta tällä hetkellä kysymys kuuluu, kuinka paljon sitä tulisi muuttaa 18 vuodesta.

Päivänpoliittiset kiistat perustuvat suurelta osin kulloinkin voimassa oleviin käytäntöihin tai ”pelin sääntöihin” ja melko helposti tunnistettaviin tapoihin noudattaa, muuttaa tai rikkoa niitä. Esimerkiksi vaalipiirejä tai pääministerin asemaa koskevien ”käytännöllisten” kiistojen rinnalla käydään kuitenkin jatkuvia teoreettisia tai filosofisia polemiikkeja, joissa demokratian, parlamentarismin, edustuksen tai kansakunnan tapaisia käsitteitä pyritään muuttamaan tai tarkentamaan. Näillä polemiikeilla on usein vain vähän välitöntä poliittista merkitystä, mutta erityisesti politiikan murrosaikoina saattaa tulla tarpeelliseksi kysyä esimerkiksi sitä, mihin *tarkkaan ottaen* perustuu ajatus kahdensadan henkilön mahdollisuudesta edustaa miljoonista ihmisistä muodostuvan ”kansakunnan” tahtoa ja muuttaa tämä tahto yleisiksi laeiksi. Miten oikeutettua tai kaukaa haettua on kutsua tällaista järjestelmää *demokratiaksi*? Tällaisissa tilanteissa sellaiset enimmäkseen teoreettiset käsitteet kuin parlamentarismi, välitön demokratia, valtiomuoto tai vallanjako voivat tulla merkittäviksi ja jopa keskeisiksi osiksi päivänpoliittista puhetta.

Edustuslaitos ja demokratia 1800-luvun loppupuolella

J. V. Snellman ei ollut ”demokraatti” sanan kaikissa nykyisissä merkityksissä, mutta hänen valtio-oppiinsa sisältyi selvä kansanvaltainen elementti: ”kansakunta on oma lainsäätäjänsä”, ja valtiomuodon tulee ilmaista kullekin kansakunnalle ominaista kansallishenkeä.[4]

Siksi lainsäätäjiksi tuli valita kansakunnan edustajia eikä esimerkiksi monarkin nimittämiä virkamiehiä, eivätkä millään muulla tavalla valitut lainsäätäjät hänen mukaansa pystyisikään ”synnyttämään sitä itsetietoisuutta, jonka kansakunta saa harjoittamalla lainsäädännön virkaa ja siten myös määräämällä hallinnon kulun”. Hän ei kuitenkaan puoltanut yleistä äänioikeutta tai säätyedustuksen korvaamista yksi- tai kaksikamarisella parlamentilla, tosin hän olisi sallinut palkkatyöläisten muodostaa oman säätynsä. Snellmanin kansakunta ilmaisi yleistahdon korporaatioidensa välityksellä:

> ”[M]itä lakia säätävä kokous sitten edustaisi ellei kansakunnan etuja? Ja

jos toisen palveluksessa olevan työläisen, alkutuottajan, jalostusta harjoittavan tuottajan ja virkamiehen edut ovat edustettuina, niin olisi hauska kuulla, mitkä kansakunnan eduista on vielä unohdettu."[5]

Vaikka valtio-oppinsa 1842 julkaissut Snellman oli jo jossain määrin erkaantunut Hegelin näkemyksistä,[6] hänen käsityksensä kansakunnasta rakentui samankaltaisten organististen metaforien varaan. "Edustajien valinta nojautuu kansalaisyhteiskunnan luonteen mukaisesti erilaisiin korporaatioihin", oli Hegel kirjoittanut, "eivätkä abstraktiset tai atomistiset käsitykset häiritse tätä yksinkertaista valintatapaa".[7]

Valtioelimet ja organisoituneet ihmisyhteisöt olivat toisiaan täydentäviä ja tukevia kokonaisuuden jäseniä – "kansakunnan kaiken valtiollisen toiminnan välttämättömiä momentteja"[8] – joista jokaisella oli oma roolinsa sekä intressien edustajana että kansakunnan siveellisyyden rakentajana. Vallan jakaminen oli sekä Hegelille että Snellmanille välttämättömyys, mutta se ei saanut johtaa näkemykseen "valtojen *absoluuttisesta itsenäisyydestä* toisiaan vastaan" tai siihen, että lainsäädäntö- ja toimeenpanovalta ymmärrettäisiin keskenään vihamielisiksi tai toisiaan rajoittaviksi mahdeiksi.[9] Toisin kuin saattaisi kuvitella, Snellmanin (ja aiemmin Hegelin) kritiikin kohteena ei ollut "klassista" kauttaan[10] elänyt englantilainen parlamentarismi, vaan erityisesti Montesquieun nimeen liitetty konstitutionaalinen vallan kolmijako-oppi (*checks and balances*), joka oli pantu toimeen esimerkiksi Yhdysvalloissa.

Snellmanille sen haitat olivat monet: lainsäädännön ja toimeenpanon välisen suhteen jäykkyys ja hitaus, valtioelinten keskinäinen epäluulo ja luottamuspula, virkamiesten despotia, enemmistön tyrannia ja vähemmistön heikko asema.[11] Hänen valtio-oppinsa käsitys parhaasta vallanjaosta sisälsi piirteitä, jotka itse asiassa lähestyivät englantilaisessa parlamentarismissa muotoutuneita käytäntöjä. Tämä koski erityisesti hänen käsitystään lainsäädäntö- ja toimeenpanovallasta: käsitteellisesti ne ovat erotettavissa, käytännössä niiden on oltava yhteistoiminnassa.

"Valtiolliset kirjoittajat ovat pitkään pitäneet valtiomahtien jakoa aksiomina; mutta […] on pidettävä toivottavana, että todellinen hallitus ja lakia säätävä kokous harjoittavat lainsäädäntövaltaa yhdessä. Hallituksen on otettava edustuslaitoksen kanssa osaa kaikkeen lainsäädäntöön. Niin tapahtuu silloin kun hallituksella on myös aloite ja valta estää hetkellisesti lakia säätävän kokouksen päätöksen tulon laiksi. Hallituksen häiriintymätön toiminta tekee myös välttämättömäksi sen, että pakottavissa tapauksissa hallituksen on voitava antaa säädöksiä, joihin edustuslaitos ei ole ollut vaikuttamassa. Mutta tällöin vaaditaan myös kääntäen, että edustuslaitos voi halutessaan kumota nämä säädökset, samoin kuin se esimerkiksi budjetista äänestäessään puuttuu hallituksen toimiin päättämällä tämän elinten lukumäärästä."[12]

Walter Bagehotin vuonna 1867 ilmestynyt *The English Constitution* pyrki tunnistamaan ja kuvaamaan empiirisesti ne menettelytavat ja valtasuhteet, joiden ympärille englantilainen politiikka oli vuoden 1832 parlamenttiuudistusten jälkeen jäsentynyt.[13] Sen lähestymistapa pyrki irtautumaan siitä tekijänsä mukaan todellisuudelle vieraasta poliittisen kirjallisuuden traditiosta, jonka lähtökohtana oli Englannin valtiomuodon oletettu filosofinen tai oikeusteoreettinen perusta.[14] Teosta pidettiin hyvin ennakkoluulottomana, ja siitä tuli todennäköisesti vaikutusvaltaisin yksittäinen parlamentaarisen hallitustavan puolustus- ja myyntipuhe – ja samalla puhdasoppisen "brittiparlamentarismin" *locus classicus* myös tuleville sukupolville.

Perinteisistä vallanjakoteorioista poiketen Bagehot jakoi englantilaiset valtioelimet vaikuttaviin (*effective*) ja kunnioitusta herättäviin (*dignified*). Vaikkakin oli totta, että Englannin valtiomuodon kunnioitusta herättävät osat, monarkia ja ylähuone, olivat "hyvin monimutkaisia ja jokseenkin mahtipontisia, vanhoja ja

> "Vallinneissa oloissa oli Bagehotin mukaan kaikkien etujen mukaista, että väestön suuri kouluttamaton osa oli vailla äänioikeutta ja kuvitteli kuninkaallisten myös todellisuudessa hallitsevan heitä. Todellinen valta oli kuitenkin jo siirtynyt ylimyksiltä koulutetulle keskiluokalle, jonka etuihin sopi keskiluokan äänillä valitun parlamentin alahuoneen ja kabinetin (hallituksen) valta."

varsin kunnianarvoisia", oli sen vaikuttava osa "ilmeisen yksinkertainen ja varsin moderni".[15]

Bagehotin mukaan maan poliittinen kehitys oli kaikessa hiljaisuudessa johtanut siihen, että kunnioitusta herättävän monarkkisen ulkokuoren sisällä toimi olemukseltaan tasavaltalainen järjestelmä.[16] Ikään kuin juhlaparaatissa kansanjoukkojen huomio keskittyi näyttävästi varusteltuihin, ensimmäisinä marssiviin aristokraatteihin, kun "todelliset hallitsijat on piilotettu toisen luokan hevoskärryihin, eikä kukaan välitä heistä tai kysele heidän peräänsä".[17]

Tämä ikiaikainen näytös oli pidettävä käynnissä lähinnä englantilaisten heikon yleisen sivistystason takia. Vallinneissa oloissa oli Bagehotin mukaan kaikkien etujen mukaista, että väestön suuri kouluttamaton osa oli vailla äänioikeutta ja kuvitteli kuninkaallisten myös todellisuudessa hallitsevan heitä. Todellinen valta oli kuitenkin jo siirtynyt ylimyksiltä koulutetulle keskiluokalle, jonka etuihin sopi keskiluokan äänillä valitun parlamentin alahuoneen ja kabinetin (hallituksen) valta. Bagehotin kuvaamassa muutoksessa ei siis ollut kysymys uudesta tasapainotilasta alahuoneen edustaman lainsäädäntövallan ja monarkin edustaman toimeenpanovallan välillä, vaan *kaiken* poliittisesti ratkaisevan vallan siirtymisestä valtiomuodon vaikuttaville osille, siis alahuoneelle ja kabinetille. Vallankäyttöön oli syntynyt uusi, modernin yksinkertainen dynamiikka:

> "Englannin valtiomuodon todellinen salaisuus voidaan määritellä toimeenpano- ja lainsäädäntövallan läheiseksi liitoksi, niiden lähes täydeksi yhteensulautumiseksi. Epäilemättä on niin, että kaikissa kirjoissa esitetyn perinteisen opin mukaan valtiomuotomme hyvyys perustuu lainsäädäntö- ja toimeenpanovallan täydelliseen erottamiseen, mutta todellisuudessa sen edut perustuvat niiden erityislaatuiseen lähentymiseen. Yhdistävä rengas on *kabinetti* […] Kabinetti on sanalla sanoen johtokunta (*board of control*), jonka edustuslaitos valitsee tuntemistaan ja luottamistaan henkilöistä hallitsemaan kansakuntaa."[18]

Valtiomuodon vaikuttavan osan ytimessä oli siis parlamentin alahuoneen ja kabinetin välinen luottamussuhde, joka mahdollisti muun muassa hallituksen politiikan jatkuvan arvioinnin, ministerien tai hallituksen vaihdokset ilman vaaleja sekä vilkkaat ja kansakuntaa poliittisesti kasvattavat keskustelut. Poliittisessa pattitilanteessa alahuone voitiin hajottaa ja määrätä uudet vaalit, jolloin ratkaisu palautui äänestäjien käsiin. Jos Englannin valtiomuodon kunnioitusta herättävien osien "goottilainen mahtavuus" olikin historiallisesti rakentunutta ja yksin Englannille ominaista, oli valtiomuodon vaikuttava osa yksinkertainen, moderni ja tehokas. Juuri siinä oli Bagehotin tarkoittama poliittinen vientituote, "siirrettävissä, *mutatis mutandis,* hyvin moniin erilaisiin maihin."[19]

Tuotteen markkinoitavuutta lisäsi sen laaja sovellettavuus: paikallisista olosuhteista riippuen *cabinet government* salli esimerkiksi yleisen tai rajatun äänioikeuden, monarkian tai sen poissaolon. (Bagehot itse asiassa väitti Englannin monarkian vahvistuneen kuningatar Viktorian kohottua kansakunnan symboliksi ja moraaliseksi johtajaksi.) Nopeasti vahvistuvan liike-elämän ja teollisuuden etuihin sopi ajatus politiikan modernisoinnista ja osittaisesta demokratisoinnista niin, että vaikuttava muutos tapahtuu vähitellen ja jopa huomaamatta. Minkään perinteisesti arvovaltaisen instituution ei ollut välttämätöntä menettää kasvojaan, eikä radikaali vallankumouksellinen muutos uhkaisi jo saavutettuja etuja. Tämä oli tärkeää siksi, että Bagehotille kyseessä oli juuri hyvin koulutetun uuden keskiluokan etuja ja elämänmuotoa vastaava poliittisen vallan muoto. "Yleinen mielipide", hän kirjoitti, "on nykyään omnibussin perällä istuvan kaljupäisen miehen mielipide".[20]

Kun maatalousvaltaisen Suomen säätyvaltiopäivät kutsuttiin pitkän tauon jälkeen koolle vuonna 1863, oli poliittinen tilanne hyvin toisenlainen kuin edellisillä valtiopäivillä vuonna 1809 tai niitä edeltäneenä Ruotsin vallan aikana. Oppi jokaisen "aidon" kansakunnan periaatteellisesta oikeudesta omaan valtioon oli muuttunut Euroopassa poliittisesti merkittäväksi,[21] samoin kuin liberalismi, sosialismi ja anarkismi poliittisina ideologioina. Työväestön ja naisten emansipaatiopyrkimykset olivat synnyttäneet uudenlaisen ajatuksen järjestäytyneestä poliittisesta joukkovoimasta. Suomessa parlamentarismi ei kuitenkaan vielä artikuloitunut yhteiskuntaluokkien mahdollisen tai jo toteutuneen vastakkaisuuden kautta tarkasteltavaksi "moderniksi" luokkapoliittiseksi kysymykseksi samassa mielessä kuin esimerkiksi Englannissa, vaan kansakunnan muotoutumista tarkasteltiin hegeliläisen ja sitä vanhempaa perua oleva korporaatiokäsityksen valossa. Yhä näkyvämmäksi teemaksi kohosi kuitenkin fennomaanien ja vanhan ruotsinkielisen eliitin välinen vastakkaisuus.

Säätyvaltiopäivien koollekutsuminen herätti Suomen poliittisessa eliitissä toiveita edustuslaitoksen reformeista ja jopa kokonaan uudenlaisesta poliittisesta järjestelmästä.[22] Ruotsin samaan aikaan valmisteilla ollut valtiopäiväuudistus nosti esiin vaatimuksia esimerkiksi äänioikeuden laajentamisesta ja valtiopäivien uudenaikaistamisesta.[23] Myös Englannin parlamentaarisen hallitustavan piirteitä tunnettiin jo ennen Bagehotin vaikutusvaltaista analyysia, ja sen ainakin periaatteellisiin kannattajiin lukeutuivat niin liberaali ruotsinkielinen *Helsingfors Dagblad* kuin fennomaanien johtohahmo Yrjö Koskinen.[24]

Oulun valtiopäivämiesten vaalissa 1863 kaupungin porvarissääty evästikin edustajiaan parlamentarismin oppien mukaisella ohjeella, jonka mukaan valtiopäivien ei tulisi hyväksyä suostuntaveroja ilman suuriruhtinaan suostumusta "säännöllisiin valtiopäiviin ja ministerivastuullisuuteen". Nyt jo senaattoriksi nimitetty Snellman kuitenkin tuomitsi ajatuksen täysin epärealistisena, sillä keisarille uskollinen Suomen senaatti ei koostunut "ministereistä" eikä muutenkaan vastannut parla-

mentaarisesti vastuunalaista hallitusta.[25] Koskinen joutui toteamaan rajoitteen vielä suoremmin sanoin: ”Se perustuslaillisessa hallitusmuodossa aina mahdollinen ottelus eduskunnan ja hallituksen välillä, jonka kiiwain määrä on kanteen nosto ministereitä vastaan, olisi meidän oloissamme liian waarallinen, että sitä keinoa missään tapauksessa woitaisiin yrittääkkään.”[26] Näissä oloissa suomalaisten kiinnostusta herätti varmasti se, kuinka toistaiseksi Ruotsin kruunun alaisuudessa olleen Norjan onnistui emämaastaan poiketen siirtyä parlamentaariseen hallitustapaan vuonna 1884.[27]

Pohjoismaiden ja Englannin lisäksi vaikutteita suomalaiseen keskusteluun antoivat esimerkiksi antiikin Kreikan ja Rooman hallitsemistavat, Yhdysvaltain vallan kolmijako-oppiin nojaava perustuslaki sekä Sveitsin kantoni-itsehallinnossa toteutettu välitön kansansuvereniteetti.[28] Ainakin akateemisissa piireissä seurattiin jonkin verran myös sveitsiläisen Johann Bluntschlin, saksalaisen Albert Schäfflen tai hieman myöhemmin ruotsalaisen Rudolf Kjellénin teorioita valtiosta organismina, jotka usein yhdistivät perinteisen hegeliläisen käsityksen valtion ”jäsenten” toisiaan täydentävistä tehtävistä uusiin luonnontieteellisiin teorioihin, jotka koskivat esimerkiksi luonnollisten organismien kehitystä ja ”soveliaimpien eloon jääntiä”.[29] Mikään näistä edustuksellisen elementin sisältäneistä opeista ei sulkenut pois ”demokratiaa”, eikä demokratia käsitteenä toisaalta ollut sidottu sellaisiin yksityiskohtiin kuin yleinen äänioikeus tai hallituksen nauttima parlamentaarinen luottamus. Vielä 1920-luvulla saatettiin esimerkiksi todeta, kuinka aiempien utilitaristien tapaan myös ”[J. S.] Mill oli *demokratian* harras kannattaja, katsoen vain kansanvallan tarjoavan mahdollisuuden yksilöjen vapaaseen kehitykseen”, vaikka Mill, kuten myös Snellman tai Bagehot, oli painokkaasti vastustanut yleistä äänioikeutta.[30]

Mahdollisuus artikuloida ”kansakunnan” tai ”kansan” tahto ei siis ollut yksiselitteisellä tavalla riippuvainen eduskunnan kamarien määrästä, vaalitavasta, äänioikeuden laajuudesta tai valtioelinten keskinäisistä valtasuhteista. ”Demokratian” kannattajille oli kuitenkin yhteistä se, että edustuslaitoksen tuli edustaa ”kansaa” tai ”kansakuntaa”, mikä tarkoitti vähimmillään sitä, etteivät hallitsija tai hänen virkamiehensä saaneet puuttua edustajien valintaan muuten kuin yleisen järjestyksen ja menettelytapojen osalta.

Parlamentti ja jakautunut kansa

Vanha suomalainen sosiaalidemokratia oli aatteellisilta lähtökohdiltaan vahvasti kansainvälistä. Saksan sosiaalidemokraattinen puolue oli Karl Kautskyn yhdessä Eduard Bernsteinin ja August Bebelin kanssa kirjoittamalla Erfurtin ohjelmalla 1891 siirtynyt aiemmasta Gothan ohjelmasta 1875 poiketen selvästi marxilaiselle luokkataistelulinjalle.[31]

Saksalaisille teoreetikoille työväenluokan asema oli taloudellisesta kehityksestä johtuva yleiseurooppalainen kysymys, ei kansallinen kysymys, ja puolue julisti olevansa ”yhtä kaikkien muiden maiden luokkatietoisten työläisten kanssa”.[32]

On sanottu, että Suomen vanhan työväenliikkeen marxismi oli juuri Kautskyn marxismia[33], ja jo Suomen työväenpuolueen perustamisohjelma 1899 oli sekä muotonsa että monien yksittäisten vaatimustensa osalta suurelta osin yhtäläinen Erfurtin ohjelman kanssa. Suomalainen ohjelma oli tosin saksalaista maltillisempi: sen hyvin lyhyt johdanto-osa mainitsi ainoastaan yleisesti ”työväenliikkeen periaatteet yhteiskuntakehityksen suhteen” ja oli muuten riisuttu marxilaisesta terminologiasta. Poliittisia oikeuksia koskevat vaatimukset perustuivat *välilliseen* demokratiaan: vaatimuksina olivat yleinen, yhtäläinen ja välitön äänioikeus kaikille 21 vuotta täyttäneille sukupuolesta riippumatta, suhteellinen vaalijärjestelmä, säännölliset valtiopäivät ja ”lainsäädäntö ja itseveroittamisoikeus kansalle eduskunnan kautta”.[34]

Forssan puoluekokouksessa 1903 puolueen nimeksi vaihdettiin ”So-

”Suomalainen ohjelma oli tosin saksalaista maltillisempi: sen hyvin lyhyt johdanto-osa mainitsi ainoastaan yleisesti ”työväenliikkeen periaatteet yhteiskuntakehityksen suhteen” ja oli muuten riisuttu marxilaisesta terminologiasta. Poliittisia oikeuksia koskevat vaatimukset perustuivat välilliseen demokratiaan: vaatimuksina olivat yleinen, yhtäläinen ja välitön äänioikeus kaikille 21 vuotta täyttäneille sukupuolesta riippumatta, suhteellinen vaalijärjestelmä, säännölliset valtiopäivät ja ”lainsäädäntö ja itseveroittamisoikeus kansalle eduskunnan kautta”

siaalidemokraattinen puolue Suomessa". Puheenjohtajana toimineen Eetu Salinin mukaan nimen inessiivimuoto osoitti, kuinka "puolueemme on osa suuresta kansainvälisestä puolueesta, joten siis niiden ohjelmissakin on ja tulee olla yhteiset periaatteet".[35] Ohjelma kirjoitettiin entistä selvästi puhdasoppisemmin "erfurtilaiseksi": se sai marxilaisen luokkateorian ja historianfilosofian sävyttämän johdanto-osan, joka selitti köyhälistön luokkatietoisuuden nousun ja sen pyrkimyksen poliittisten oikeuksien saavuttamiseen seuraavan kapitalismin historiallisesta kehityksestä.[36]

Köyhälistön tuli aktiivisesti jouduttaa sellaisten uusien yhteistuotantomuotojen kehitystä, "joiden perustuksena on, että yhteiskunta omistaa tuotannon välikappaleet."[37] Erillisellä julkilausumalla puoluekokous sitoi yhteen äänioikeuskysymyksen ja marxilaisen näkemyksen historiallisesta edistyksestä: "jokaisen henkilön, jokaisen puolueen ja jokaisen yhteiskuntaluokan, joka vastustaa yleistä, yhtäläistä ja välitöntä äänioikeutta […] tulee puolue leimaamaan inhimillisen edistyksen ja ennen kaikkea tämän maan ja tämän kansan vaaralliseksi viholliseksi."[38]

Forssan ohjelman äänioikeutta ja valtiomuotoa koskevat vaatimuskohdat perustuivat lähes sana sanalta Erfurtin ohjelmaan, suomalaisten omia lisäyksiä olivat vain vaatimus yksikamarisesta eduskunnasta ja yhtä vuotta maltillisempi vaali- ja äänioikeuden ikäraja. [39] Mukaan oli nyt otettu myös saksalaisen ohjelman kanssa identtinen vaatimus kansan *välittömästä* lainsäädäntöoikeudesta:

> " 1. Yleinen, yhtäläinen ja välitön vaali- ja äänioikeus kaikille 21 vuoden ikäisille Suomen kansalaisille sukupuoleen katsomatta kaikissa vaaleissa ja äänestyksissä sekä kunnallisella että valtiollisella alalla. Suhteellinen edustus ja yksikamari järjestelmä. Salainen äänestys. Vaalien ja äänestysten toimittaminen lain määräämänä vapaapäivänä. Palkkio valituille edusmiehille kaikilla aloilla.
>
> 2. Välitön lainsäädäntö-oikeus kansalle lakien esittämis- ja hylkäämisoikeuden kautta."[40]

Erfurtin ohjelman perustelut kirjoittaneelle Kautskylle kansan välitön lainsäädäntöoikeus (esimerkiksi kansanäänestyksellä) oli kuitenkin vain yksittäistapauksissa kysymykseen tuleva edustuslaitoksen työn korjaaja, edustuksellinen demokratia pääsääntö.[41]

Näin siksi, että vallitsevassa historiallisessa tilanteessa parlamentaarinen hallitustapa oli tullut työväenluokalle edulliseksi. Ylipäänsä parlamentarismi suosi kahta "poliittisesti kyvykästä" luokkaa. Näistä ensimmäinen ja pitempään vaikuttanut oli porvarikunnasta muotoutunut hyvinvoiva ylempi keskiluokka, jonka joukossa oli paljon "sivistyneitä, maailmanmiehiä, miehiä, jotka ovat tottuneet johtamaan suuria yhteiskunnallisia järjestöjä; miehiä, jotka ovat valinneet ammatikseen lakitieteen ja jopa puhetaidonkin: asianajajia ja professoreita". Tälle joukolle, jolla oli käytössään "kaikki aineelliset ja henkiset välikappaleet valvoessaan etujaan sekä vaalitaisteluissa että myöskin itse parlamentissa sattuvissa otteluissa […] parlamentarismi on osoittautunut luonteenomaisimmaksi ja tehokkaimmaksi keinoksi turvaamaan sen valtaa valtiossa ja saattamaan alempain luokkain voimat sen käytettäviksi."[42]

Toinen luokka, jolla oli kyky muodostaa vastaavaa "laajaa näkökantaa, katsetta, joka kykenee käsittelemään yleisiä kansallisia ja kansainvälisiä kysymyksiä", oli teollinen köyhälistö, edellyttäen, että se pystyi ymmärtämään vallitsevan tuotantotavan luonteen. Silloin se pystyisi ymmärtämään ilmiöitä kokonaisuudessaan, käsittämään "suuria kysymyksiä", ja olemaan valmis periaatteelliseen henkilö- ja paikkakuntaedut ylittävään politiikkaan. Työväestön etuna oli lisäksi järjestäytymisen ja yhdenmukaisen toiminnan perinne, joka synnytti "voimallisen kurinalaisuuden tunteen" sekä joukoille että heidän valitsemilleen edustajille. Järjestökokemuksen kautta työväen edustajat pystyivät kilpailemaan sivistyneen keskiluokan kanssa siinä elintärkeässä kokemuksessa, joka saavutettiin vasta "pitemmän aikaa kestäneen esiintymisen kautta julkisessa elämässä, varsinkin puhujana." Poliittisessa julkisuudessa tapahtuva taistelu parlamentaarisista valtaosuuksista oli paras keino herättää suurissa joukoissa "luottamusta ja iloisia toiveita", ja toiminta parlamentissa puolestaan "tehokkain nykyään köyhälistön käytettävinä oleva keino, jonka kautta se voi eduksensa vaikuttaa valtiovaltaan." Siksi yleinen äänioikeus oli kokoontumis- ja painovapauden ohella vasemmiston tärkein poliittinen vaatimus. [43]

Vaikka Suomessa äänioikeusvaatimus toteutui tunnetulla tavalla, ei eduskuntauudistus 1905–06 tiukan muodollisesti tulkiten merkinnyt Suomen vallankäytön kovinkaan syvällistä demokratisoitumista. Eurooppalaisesta näkökulmasta katsottuna uudistus tehtiin syrjäisessä, melko rauhallisessa ja edelleen hyvin maatalousvaltaisessa Venäjän osassa, jossa ehkä oli varaakin poliittisiin kokeiluihin. Venäjän kannalta Suomen eduskunta puolestaan oli lähinnä neuvoa-antava ja keisari-suuriruhtinaan valtaa täydentävä laitos, ei asioita liikkeelle paneva itsenäinen valtiollinen toimija. Keisari-suuriruhtinas säilytti suvereniteettinsa, eikä eduskunnalla ollut lakiin perustuvaa mahdollisuutta erottaa senaattia luottamuspulan takia. Myös eduskunnan mahdollisuus vaikuttaa valtionvarojen käyttöön ja tulo- ja menoarvioon oli hyvin rajallinen. Nämä puutteet tunnettiin laajalti, ja yritykset toteuttaa parlamentaarinen periaate ministerivastuunalaisuudesta nähtiin mahdollisuutena paikata niitä.

Perustuslaillisten hallitsema senaatti laati Mechelinin johdolla vuonna 1907 hallitusmuotoesityksen, joka sisälsi ministerivastuullisuuden periaatteen. Samana vuonna myös sosiaalidemokraattiset kansanedustajat tekivät anomusehdotuksen "Hallituksen muodostamisesta ministerihallitukseksi, jonka jäsenet olisivat edesvastuunalaiset Eduskunnalle hallitustoimenpiteittensä tarkoituksenmukaisuudesta". Vasemmistossa ministerivastuullisuus nähtiin mah-

dollisuutena viedä askelen verran pidemmälle se kansanvaltaisuus, joka oli toteutunut ”kansanvaltaisen eduskuntamuodon” myötä,[44] mutta myös muiden ryhmien kannanotoissa eduskunnan suurempia valtaoikeuksia perusteltiin kansan etujen monipuolisemmalla huomioimisella eduskunnan kautta.[45] Nämä esitykset eivät johtaneet tuloksiin, mutta Mechelinin komitean työllä oli myöhemmin merkitystä laadittaessa itsenäisen Suomen hallitusmuotoa.

Mutta mikä oli se kansa, jonka vallan lisäämisestä sekä oikeisto että vasemmisto vaikuttivat olevan ainakin periaatteessa yhtä mieltä? Käsitettä tulkittiin 1900-luvun alun Suomessa ainakin kahdella poliittisesti vaikutusvaltaisella tavalla. Yhtäällä oli fennomaanien ja kansallisromantikkojen kansallismielinen ja yhtenäinen kansa; toisaalla työväen- ja naisliikkeen jakautunut kansa, jonka alistetut osat olivat tiedostaneet asemansa ja alkaneet mobilisoitua poliittisesti. Monille uudistuksen porvarillisille kannattajille idealisoitu näkemys kansasta ja sen yhtenäisyydestä ilmeisesti peitti näkyvistä niitä radikaalimpia emansipaatiopyrkimyksiä, jotka elivät jatkuvasti erityisesti vasemmiston vaatimuksissa.

Koska juristien tai poliitikoiden teoretisoima kansa saattoi poiketa vaaleissa äänestävästä empiirisestä kansasta, eduskuntauudistuksen poliittiset seuraukset olivat osin ennakoimattomia. Ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissa voittoa ennakoitiin perustuslaillisille, joiden johtaja Leo Mechelin arvioi sosiaalidemokraattien saavan mahdollisesti 30 paikkaa. Sosiaalidemokraatit taas uskoivat puolensadan paikan mahdollisuuteen, joten puolueen nousu eduskunnan suurimmaksi ryhmäksi 80 edustajalla oli yllätys koko poliittiselle kentälle.[46]

Nimenomaan ”kansan” mieltämisen osalta eduskuntauudistuksen poliittiset vaikutukset ylittivät ehkä kaikkein selvimmin keisarivallan rajaaman valtiosääntöoikeudellisen kehyksen. Varhaiseen yksikamariseen eduskuntaan ja osin jo sitä edeltäneeseen vuoden 1905 suurlakkoon liittyen voi olla asiallisempaa puhua modernin ideologisen joukko- ja puoluepolitiikan kuin demokratian läpimurrosta. Esimerkiksi Englannissa vastaava puolueolojen kehitys oli tapahtunut muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin. Vuosina 1905–06 sosiaalidemokraattisten jäsenyhdistysten määrä lähes kymmenkertaistui ja jäsenmäärä viisinkertaistui, Maalaisliitto perustettiin valtakunnallisena joukkopuolueena vuonna 1906, ja porvarilliset puolueet rakensivat ensimmäistä kertaa tehokkaita koko maan kattavia vaaliorganisaatioita.[47]

Poliittisten tunnusten näkyvyys ja merkitys ihmisten elämässä lisääntyi, ja myös tavalliset kansalaiset alkoivat määritellä yhteiskunnallisen roolinsa ja sosiaaliset suhteensa yhä vahvemmin kansallisen politiikan jakojen kautta. Suurille joukoille kansan edustamisen tai sen nimissä toimimisen viitekehyksenä tosin oli ennemmin paikallistason järjestötoiminta kuin eduskunta.[48] Tästä näkökulmasta vuosia 1905–17 voidaan tarkastella nimenomaan ”tavallisen” suomalaisen väestön laajamittaisen politisoitumisen ajanjaksona.

Vuosina 1908–09 alkaneella uudella venäläistämispolitiikan kaudella Suomen senaatin jäsenet eivät yleensä enää olleet samanmielisiä eduskuntapuolueiden kanssa, vaan joukossa oli henkilöitä, jotka – K. J. Ståhlbergin sanoin – ”antautuivat venäläistyttämispolitiikan palvelukseen eivätkä edes aina olleet Suomen kansalaisia, vaan maan itsenäisyydelle vihamielisiä muukalaisia.”[49]

Suomen ”korkeassa politiikassa” vallitsi nyt tilanne, joka oli periaatteessa analoginen ”klassisen kehityskaavan” mukaiselle parlamentin ja hallitsijan väliselle antagonismille siten kuin se oli toteutunut esimerkiksi Englannissa 1600-luvun lopulla tai Norjassa 1870- ja 80-luvuilla. Näissä maissa parlamentin oli onnistunut pakottaa monarkki myönnytyksiin, jotka käytännössä merkitsivät, että hallituksen tuli nauttia ensi sijassa parlamentin eikä hallitsijan luottamusta. Suomen suuriruhtinaskunnassa tilanne ei johtanut tähän lopputulokseen, eikä maan historiasta muutenkaan kaiketi löydy

> ”Vasemmisto–oikeisto-jaottelu juurtui 1900-luvun mittaan maan poliittiseen elämään niin syvälle, että viime vuosina vasemmisto- ja oikeistopuolueiden ideologisen vastakkainasettelun heikkenemistä on pidetty merkkinä jopa kaiken poliittisuuden kriisistä.”

esimerkkejä siitä, kuinka kahden vakiintuneen valtioelimen suhde muuttuu sisäisen poliittisen kriisin seurauksena dramaattisesti ja pysyvästi mutta siten, että kumpikin instituutio säilyttää oman historiallisen jatkuvuutensa.

Mahdollisena vastaesimerkkinä voitaisiin mainita pääministeri Mauno Koiviston ja presidentti Urho Kekkosen välisestä konfliktista vuonna 1981 alkanut presidenttivallan heikkeneminen ja pääministerin vallan vahvistuminen.

Ajatus vallitsevasta historiallisesta kehityskulusta ”itsevaltiudesta perustuslaillisen hallitustavan kautta parlamentarismiin” oli joka tapauksessa melko laajalti omaksuttu jo ennen itsenäisyyttä tai heti sen alkuvaiheissa.[50] Sosiaalidemokraattien pettymys eduskuntatyön hitauteen ja tuloksettomuuteen oli lisännyt myös suoraan kansansuvereniteettiin perustuvan valtiomuodon kannatusta.[51] Parlamentarismin taakse oli itsenäisyyden alussa silti onnistuttu kokoamaan sekä poliittista voimaa että ajan hengen mukaisia perusteluja, olkoonkin, että parlamentarismin käytännöstä tuli pitkäksi aikaa länsieurooppalaisittain poikkeuksellisen vahvan presidenttivallan leimaamaa.

Vuosisadan alun organisatorisen ja aatteellisen kehityksen johdosta Suomen kansasta puolestaan tuli ideologisen politiikan leimaama kansa. Vasemmisto–oikeisto-jaottelu juurtui 1900-luvun mittaan maan poliittiseen elämään niin syvälle, että viime vuosina vasemmisto- ja oikeistopuolueiden ideologisen vastakkainasettelun heikkenemistä on pidetty merkkinä jopa kaiken poliittisuuden kriisistä.

Viitteet

1. Tämä tulkinta esitetään mm. Eduskunnan 100-vuotisjuhlajulkaisussa *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto Suomessa*, 32.
2. Parlamentarismin sanotuista eduista verrattuna Yhdysvaltain perustuslailliseen järjestelmään, ks. Bagehot 1963, 69–81.
3. Viime aikoina on kiinnitetty huomiota siihen, kuinka nykyaikaisen parlamentarismin juuret 1600-luvun Englannissa eivät niinkään kiinnity moderniin (esimerkiksi liberalistiseen) valtioteoriaan kuin siihen tasavaltalaiseen aateperintöön, jonka esikuvina mainitaan antiikin Kreikka ja Rooma ja Italian renessanssin kaupunkivaltiot (mm. Tomkins 2005). Vaikka väite on epäilemättä totta, oikeutettiin parlamentarismin leviämistä Euroopassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa jo toisenlaisella poliittisella kielellä; sellaisella, joka oli selvästi vahvemmin sidoksissa luokkateorioihin, ideologiseen politiikkaan ja ”moderniin” edistyskäsitykseen kuin edeltävien vuosisatojen tai vaikkapa 2000-luvun poliittinen kieli.
4. Snellman 2001, 243. ”[N]ationen är sin egen lagstiftare” (Snellman 1993, 461).
5. Snellman 2001, 246, 254–255.
6. Eräänä syynä tähän oli pitkältä ulkomaanmatkaltaan palanneen Snellmanin pettymys Saksan taantumuksellisiin poliittisiin oloihin, Savolainen 2001, 9.
7. Hegel 1994, 250.
8. Snellman 2001, 242.
9. Hegel 1994, 224; Snellman 2001, 261–262.
10. Crossmanin (1963, 33–37) mukaan tämä kesti vuodesta 1832 vuoteen 1867, jolloin äänioikeutta huomattavasti laajennettiin ja moderni puoluepolitiikka korvasi klassisen parlamenttipolitiikan.
11. Snellman 2001, 259–261, mm. Tocquevilleen vedoten.
12. Snellman 2001, 260–261.
13. Uudistus lisäsi äänioikeutettujen määrää erityisesti uusissa keskiluokkaisissa ja kaupunkilaisissa ammateissa. Lisäksi vaalipiirijakoa uudistettiin ja useita autioituneita vaalipiirejä (”rotten boroughs”) poistettiin listalta.
14. Bagehot 1963, 59. Kritiikin kohteena oli erityisesti J.S. Millin *Principles of Representative Government* (1861).
15. Bagehot 1963, 65.
16. Bagehot 1963, 262.
17. Bagehot 1963, 249.
18. Bagehot 1963, 65–67.
19. Bagehot 1963, 65. Esimerkiksi Pohjois-Amerikan valtioissa, joissa koulutus oli yleistynyt, oli Bagehotin mukaan kuviteltavissa, että äänioikeus määritellään huomattavasti kattavammaksi kuin Englannissa.
20. Bagehot 1963 247. Bagehot kirjoitti lentäväksi jääneen lauseen, jonka joissakin versioissa puhutaan ”Claphamin omnibussista”. Lontoon eteläpuolella sijaitsevasta yläluokkaisesta Claphamista oli joukkoliikenteen yleistyttyä tullut keskiluokan huomiota herättämätön ”nukkumalähiö”, josta matkustettiin päivittäin töihin Cityyn junilla tai hevosvetoisilla omnibusseilla.
21. Kreikkalaisten nationalistien 1821 käynnistämä itsenäisyyssota Ottomaanien valtakuntaa vastaan sai läntisen Euroopan yleisen mielipiteen ja lopulta myös suurvallat puolelleen. Kreikka itsenäistyi lopullisesti 1832; Italia yhdistyi 1861 ja Saksa 1871; Serbia ja Romania tunnustettiin itsenäisinä kansallisvaltioina 1878.
22. Kurunmäki 2003, 292.
23. Ruotsi siirtyi säätyvaltiopäivistä kaksikamariseen edustuslaitokseen vuonna 1865 ja yksikamariseen vuonna 1971.
24. Kurunmäki 2003, 292–293; Koskisen mukaan kielipolitiikkaan perustuva jako olisi voinut tarjota Suomessa pohjan toimivien ”modernien” parlamenttiryhmien muodostamiselle.
25. Snellman 2004a, 78.
26. Koskinen, *Helsingin Uutiset* 18.2.1865, lainattu Pohjantammi 2003, 379.
27. *Stortinget* pakotti Norjan hallituksen eroamaan vastoin Ruotsin kuningas Oskar II:n tahtoa. Ruotsissa parlamentarismin katsotaan yleensä vakiintuneen vuonna 1917.
28. Esim. Snellman 2004b, 63–66.
29. Ruuth 1924, 338; Forsman 1923, 332–333.
30. Voionmaa 1922, 543, korostus alkuperäisessä.
31. Bernstein alettiin tuntea ”revisionistina” vasta toistakymmentä vuotta myöhemmin; tässä vaiheessa hänen ja Kautskyn välit olivat rikkoutuneet.
32. Das Erfurter Programm, 1891, johdanto. ”In dieser Erkenntnis fühlt und erklärt die Sozialdemokratische Partei Deutschlands sich eins mit den klassenbewußten Arbeitern aller übrigen Länder.”
33. Löppönen 1974, 261. Kautskyn laatima lähes 250-sivuinen Erfurtin ohjelman perusteluosa ilmestyi suomeksi jo vuonna 1899 nimellä *Erfurtin ohjelma* (suom. Juho Kyösti Kari).
34. Turussa 1899 hyväksytty ohjelma, SDP 1973, liite, 105.
35. Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen Pöytäkirja, SDP 1973, 156.
36. Johdanto-osan esikuvana oli tosin Erfurtin ohjelmaa uudempi ja hieman maltillisempi Itävallan sosiaalidemokraattien Wienin ohjelma (1901), joka käännettiin ”uskonvaraisesti” lähes sanasta sanaan. Wienin ohjelmaa pidettiin uusimpana ja ajanmukaisimpana ohjelmana, josta Keski-Euroopassa oli käyty laaja keskustelu. Soikkanen 1975, 51.
37. Forssan puoluekokouksen hyväksymän ohjelman johdanto-osa, SDP 1973, liite, 108.
38. Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen Pöytäkirja, SDP 1973, 141. Julkilausuma perustui Yrjö Mäkelinin alustukseen.
39. Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen Pöytäkirja, SDP 1973, 156.
40. Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen Pöytäkirja, SDP 1973, 163. Suomalaisessa historiankirjoituksessa ei yleensä noteerata välittömän demokratian elementin tuomista ohjelmaan. Vertaa Erfurtin ohjelmaan: ”1. Allgemeines, gleiches, direktes Wahl- und Stimmrecht mit geheimer Stimmabgabe aller über 20 Jahre alten Reichsangehörigen ohne Unterschied des Geschlechts für alle Wahlen und Abstimmungen. Proportionalwahlsystem |…] Entschädigung für die gewählten Vertreter […] 2. Direkte Gesetzgebung durch das Volk vermittels des Vorschlags- und Verwerfungsrechts.”
41. Kautsky 1974, 224.
42. Kautsky 1974, 226.

43. Kautsky 1974, 225–228.
44. Valtiopäiväasiakirjat, anomusehdotus N:o 183, 1907.
45. Valtiopäiväasiakirjat, anomusehdotus N:o 1, 1907.
46. Pohjanmaa 1949, 67.
47. Mylly 2006, 259–280; Pohjanmaa 1949, 95. Ensimmäisten eduskuntavaalien aikaan lähes seitsemän prosenttia kaikista äänioikeutetuista oli SDP:n jäseniä.
48. Liikanen 2003, 299–300.
49. Ståhlberg 1927, 42–43.
50. Ståhlberg 1927, 8–9. ”Perustuslaillisella hallitustavalla” Ståhlberg tarkoitti vallanjakoon nojaavaa yhdysvaltalaistyyppistä konstitutionalismia. Esimerkiksi Rafael Erich (1923, 1924) kuitenkin suhtautui ajatukseen parlamentarismista eri maihin yleisesti sovellettavana oppina huomattavasti varauksellisemmin ja mm. asetti sen ehdoksi ”todellisen valtionpäämiehen, hallitsijavaltaisen (monarkkisen) tai tasavaltaisen, joka ei ole kansaneduskunnasta riippuvainen tai sen erotettavissa” (1923, 70). Erichille hallitusten asettaminen ja erottaminen oli hallitsijan, ei eduskunnan tehtävä.
51. Todistusaineistoa tästä tarjoaa esimerkiksi Otto Wille Kuusisen kirjoittama Suomen Kansanvaltuuskunnan ehdotus Suomen valtiosäännöksi 23.2.1918, ”esitetty työväen pääneuvostolle tarkastettavaksi ja päätettäväksi yleistä kansanäänestystä varten”. Esitys mainitaan usein sveitsiläisvaikutteiseksi (esim. Soikkanen 1975, 281), mutta Sveitsin 1874 perustuslain kanssa yhtäläisten kansanaloitteiden ja -äänestysten lisäksi se sisälsi varsin radikaaleja ajatuksia mm. hallinto- ja tuomioistuinpäätösten kumoamisesta kansanäänestyksillä (51 §), tuomioistuinten kansaneduskunnalle alisteisesta asemasta (68–70 §) ja kaikkien virkamiesten määräaikaisuudesta (52 §). Sisällissodan aikana toki esitettiin myös tätä esitystä radikaalimpia kantoja, ja eräs tärkeimmistä keskusteluista koski tarvetta perustaa työväen tai proletariaatin diktatuuri (Soikkanen 1975, 273–276).

Kirjallisuus

Bagehot, Walter, *The English Constitution.* Fontana, Lontoo 1963. Julkaistu ensimmäisen kerran 1867.

Crossman, R. H. S., Introduction. Teoksessa Walter Bagehot, *The English Constitution*. Fontana, Lontoo 1963, 1–57.

Edustuksellisen kansanvallan läpimurto Suomessa. Eduskunnan 100-vuotisjuhlajulkaisu, kirjoittanut tri Juhani Mylly. Eduskunta 2006. Saatavissa osoitteesta www.eduskunta.fi.

Erich, Rafael, Parlamentarismi. *Valtiotieteiden käsikirja III.* Tietosanakirja-Osakeyhtiö, Helsinki 1923, 68–81.

Erich, Rafael, Valtiomuoto. *Valtiotieteiden käsikirja IV.* Tietosanakirja-Osakeyhtiö, Helsinki 1924, 348–352.

Das Erfurter Programm 1891 (Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen Erfurtin ohjelman vaatimusosa). http://www.marxists.org/deutsch/geschichte/deutsch/spd/1891/erfurt.htm. Luettu elokuussa 2006.

Forsman, Jaakko: Schäffle, Albert Eberhard Friedrich. *Valtiotieteiden käsikirja III.* Tietosanakirja-Osakeyhtiö, Helsinki 1923, 332–333.

Forssan puoluekokouksen hyväksymän ohjelman johdanto-osa. Teoksessa *Forssan puoluekokouksen pöytäkirja.* SDP, Helsinki 1973, liite, 107–109.

Hegel, G. W. F., *Oikeusfilosofia* (*Grundlinien der Philosophie des Rechts,* 1821). Suomentanut Markus Wahlberg. Pohjoinen, Oulu 1994.

Kautsky, Karl, *Erfurtin ohjelma* (*Das Erfurter Programm*, 1892). Suomentanut J. K. Kari. Tammi, Helsinki 1974.

Kurunmäki, Jussi, The Reception of Political Concepts in the Wake of Finnish Parliamentary Life in the 1860s. Teoksessa Jussi Kurunmäki & Kari Palonen (toim.), *Zeit, Geschichte und Poitik: Zum achtzigsten Geburtstag von Reinhart Koselleck.* Jyväskylän yliopisto 2003, 291–310.

Liikanen, Ilkka, Kansa. Teoksessa Matti Hyvärinen ym. (toim.), *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria.* Vastapaino, Tampere 2003, 257–308.

Löppönen, Paavo: Karl Kautsky, J. K. Kari. Teoksessa Karl Kautsky, *Erfurtin ohjelma.* Tammi, Helsinki 1974, 260–263.

Mylly, Juhani, *Edustuksellisen kansanvallan läpimurto.* Edita, Helsinki 2006.

Pohjanmaa, Atte, Suurlakosta Venäjän vallankumoukseen. Teoksessa *Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949.* SDP, Helsinki 1949, 58–114.

Pohjantammi, Ismo, Edustus. Teoksessa Matti Hyvärinen ym. (toim.), *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria.* Vastapaino, Tampere 2003, 363–412.

Ruuth, Y. O. (myöh. Yrjö Ruutu), Valtio-opilliset teoriat. *Valtiotieteiden käsikirja IV.* Tietosanakirja-Osakeyhtiö, Helsinki 1924, 331–343.

Savolainen, Raimo, J. V. Snellman – yhteiskuntafilosofi Tukholmasta Kuopioon. Teoksessa J. V. Snellman, *Kootut teokset 5.* Edita, Helsinki 2001, 8–15.

Snellman, J. V., Läran om staten. Teoksessa J. V. Snellman, *Samlade arbeten* III, Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 1993, 298–498. Alkuteos 1842.

Snellman, J. V., Valtio-oppi (*Läran om staten,* 1842). Suomentanut Antero Tiusanen. Teoksessa J. V. Snellman, *Kootut teokset 5.* Edita, Helsinki 2001, 32–292.

Snellman, J. V. (2004a), Litteraturblad nro 6, kesäkuu 1863: Valtiopäivät. Suomentanut Eero Ojanen. Teoksessa J. V. Snellman, *Kootut teokset 20.* Edita, Helsinki 2004, 72–80.

Snellman, J. V. (2004b), Litteraturblad nro 6, kesäkuu 1863: Yhteiskunnallisesta ja poliittisesta vapaudesta. Suomentanut Eero Ojanen. Teoksessa J. V. Snellman, *Kootut teokset 20.* Edita, Helsinki 2004, 63–71.

Soikkanen, Hannu, *Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta.* SDP, Helsinki 1975.

Ståhlberg, K. J., *Parlamentarismi Suomen valtiosäännössä.* Otava, Helsinki 1927.

Suomen Kansanvaltuuskunnan ehdotus Suomen valtiosäännöksi, Suomen Kansanvaltuuskunnan kirjapaino, Helsinki 1918. http://www.histdoc.net/historia/1917-18/pun_vs.html. Luettu elokuussa 2006.

Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen Pöytäkirja, teoksessa *Forssan puoluekokouksen pöytäkirja.* SDP, Helsinki 1973.

Tomkins, Adam, *Our Republican Constitution.* Hart Publishing, Oxford 2005.

Turussa 1899 hyväksytty ohjelma (Suomen Työväenpuolueen perustamisohjelma), teoksessa *Forssan puoluekokouksen pöytäkirja*. SDP, Helsinki 1973, liite, 105–106.

Valtiopäiväasiakirjat, anomusehdotus N:o 1, 1907. Setälä E. N., ym.: Uuden yhtenäisen hallitusmuodon säätämisestä sekä eduskunnan vallan laajentamisesta verotukseen ja valtiovarain käyttämiseen nähden jne.

Valtiopäiväasiakirjat, anomusehdotus N:o 183, 1907. Aromaa, E., ym.: Hallituksen muodostamisesta ministerihallitukseksi, jonka jäsenet olisivat edesvastuunalaiset Eduskunnalle hallitustoimenpiteittensä tarkoituksenmukaisuudesta.

Voionmaa, Tapio: John Stuart Mill, *Valtiotieteiden käsikirja II,* Tietosanakirja-Osakeyhtiö, Helsinki 1922, 541–544.